

TEKSTOVI GLAZBENOTEORIJSKOG KARAKTERA
U HRVATSKIM ZEMLJAMA
OD MIHAELA ŠILOBODA–BOLŠIĆA (1760.)
DO DŽONA RASTIĆA (1816.)

Stanislav Tuksar

PRELIMINARNI PREGLED
OSOBA, TEMA I DRUŠTVENIH SREDINA

Uz brojne skladatelje, izvoditelje, organizatore glazbenog života, mecene i druge koji su sudjelovali u stvaranju razmjerno raznolikog glazbenog života i kulture u hrvatskim povijesnim zemljama u razdoblju između 1750. i 1830. do sada je identificirano i desetak osoba koje su objavile tiskom napise o različitim glazbenim temama. Ti ljudi čine dio niza od tridesetak glazbenih pisaca i teoretika koji su se raznim teorijskim aspektima glazbe dokumentirano pozabavili u razdobljima od renesanse do početaka romantizma. U skladu s preliminarnim karakterom ovog priopćenja — radi se, naime, o početnoj fazi istraživanja ove tematike — evo kronološkog redoslijeda njihova javljanja u povijesti hrvatske glazbe:

1) Michael Sillobod (Mihael Šilobod–Bolšić; 1724–1787): *Fundamentum cantus gregoriani seu choralis pro captu tyronis discipuli, ex probatis authoribus collectum, et brevi, ac facili dialogica methodo in lucem expositum opera, ac studio*. Typis Cajetani Francisci Härl, Inclyti Regni Croatiae Typographi, Zagreb 1760. (*Temelj gregorijanskog ili koralnog pjevanja za shvaćanje ... učenika, prikupljen iz prokušanih autora, i s kratkim trudom i težnjom, i uz to lakom dijaloškom metodom, na svijetlo izložen.*)

Ovaj se priručnik za učenje i poučavanje gregorijanskog pjevanja, namijenjen koralistima zagrebačke katedrale, sastoji od šest dijaloga: I. *O autorima glazbe ili pjeva*; II. *O crtama, notama i ključevima*; III. *O solmizaciji*; IV. *O intervalima, ili konsonancama*; V. *O savršenosti i nesavršenosti tonova*; VI. *O intonacijama*. Posljednjih pet dijaloga elementi su tehničko–teorijskog karaktera, a od stanovitog je interesa — i to kulturološkog — tek prvi u kojem se govori o počecima glazbe: uvjetno ga se može smatrati prvim pokušajem pregleda opće povijesti glazbe u sjevernoj Hrvatskoj. Predmet se, međutim, obrađuje tek rudimentarno, sa striktnog crkveno–povijesnog stajališta, i ultrakonzervativan je u karakteru i stavovima (npr. za Šiloboda–Bolšića glazba je još uvijek »bene canendi scientia«, što je klasična srednjovjekovna formulacija). Priručnik je očito lokalnog zagrebačkog dometa, u praksi se njime služilo još stotinjak godina, a primjerci su danas — osim u Zagrebu — sačuvani još u Beču (Österreichische Nationalbibliothek), Bologni (Conservatorio) i Bressanoneu (Biblioteca del seminario). Njegov je autor inače bio i cijenjen pisac priručnika iz aritmetike i latinskih stihova.

2) *Paolo Serra (oko 1730.–?)*: *Introduzione armonica sopra la nuova serie de suoni modulati oggidi e modo di retamente e più facilmente intonarla*. Rim 1768. (*Harmonički uvod u novi niz danas moduliranih zvukova i način da ih se ispravno i lakše intonira.*)

Rođen u Novom Vinodolskom oko 1730., Paolo Serra bio je pjevač i glazbeni teoretik — prema glazbenom povjesničaru Josipu Andreisu — hrvatskog podrijetla. Osobito se ističu pedesete i šezdesete godine 18. stoljeća kao razdoblje njegove djelatnosti u svojstvu »papinskog pjevača« (»cantor pontificio«) u Rimu. Godine 1768. tamo je i objavio teorijski priručnik *Harmonički uvod u novi niz danas moduliranih zvukova i način da ih se ispravno i lakše intonira*. Prvi dio tog svojedobno, čini se, u središnjoj Italiji popularnog djela bavi se općim društveno–povijesnim temama npr. o počecima i korisnosti glazbe, dok je drugi dio praktičnog karaktera i posvećen je praksi pjevanja i sviranja čembala.

3) *Gianrinaldo Carli (1720.–1795.)*: *Osservazioni sulla Musica antica e moderna*. Milano 1784.–1790. (prvo izdanje: Venecija 1744.?). (*Zapažanja o staroj i modernoj glazbi*).

Gianrinaldo Carli bio je istaknuti pripadnik respektabilne koparske patricijske obitelji i dobro poznati autor niza djela s vrlo različitim temama: numizmatike, ljudskih prava, amerikanistike, itd. U 15. svesku njegovih sabranih djela, objav-

ljenih u Milanu između 1784. i 1790. nalazi se i tekst *Zapažanja o staroj i modernoj glazbi*, vjerojatno prvi put tiskan znatno prije, 1744. u Veneciji. U općim raspravama o glazbi, pitanjima kontrapunkta i »pokvarenosti« suvremene glazbe Carli izlaže prilično konzervativan sklop ideja, i to, čini se, da bi se dodvorio svojem velikom idolu, skladatelju i teoretiku iz Pirana, Giuseppeu Tartiniju. No, Carli je ipak za povijest hrvatske glazbene kulture važan po tome što je kao prvi ustanovio autoritet starijih naših renesansnih pisaca o glazbi poput Frane Petrića i Petra Pavla Vergerija starijeg, dakako u okvirima regionalnog istarskog historicizma.

4) *Iosephus Franciscus Domin / Josip Franjo Domin (1754.–1819.): Sono campanarum fulmina promoveri potius, quam prohiberi, prolusio. Quinque–Ecclesiis–Pecs (Pečuh) 1786. (Pokus sa zvukom zvona koji gromove niti može pomaknuti niti spriječiti.)*

Zagrepanin Josip Franjo Domin, najveći stariji hrvatski fizičar nakon Marina Getaldića i Josipa Rugjera Boškovića, i mlađi suvremenik Benjamina Franklina, stekao je međunarodnu slavu svojim pokusima sa statičkim električitetom i njegovim utjecajem na žive organizme. Kao isusovac, a od 1773. laik, Domin je službovao kao profesor fizike na školama i u akademijama u Zagrebu, Györu, Pečuhu i Budimpešti, zalažući se za napredne ideje u prirodnim znanostima. Tako se, između ostalog, u omanjem akustičkom traktatu *Pokus sa zvukom zvona koji gromove niti može pomaknuti niti spriječiti*, objavljenom 1786. u Pečuhu, založio za eksperimentalno potvrđivanje mišljenja da se na oluje i gromove ne može utjecati zvonjavom zvona s crkvenih tornjeva. Prema tome, tom se praksom — stoljećima vrlo raširenom po svemu kršćanskom svijetu — ne može rastjerati olujne oblake niti se mogu izbjeći gromovi.

5) Ivan Velikanović (1723.–1803.; prevoditelj): *Uputjenja katolicsanska, u razgovore sloxena... po Francesku Amatu Pouget... u Illiricski privedena*. Ossik (Osijek) 1788.

Franjevački redovnik Ivan Velikanović pripadao je slavonskim franjevačkim promicateljima nabožne literature i školskih drama po uzoru na isusovačku praksu baroknog razdoblja. Uz to što je prevodio talijanske nabožne drame 17. stoljeća, Velikanović je tiskom objavio u Osijeku 1788. i prijevod djela *Uputjenja katolicsanska...* francuskog autora Francesca Amata Pougeta, koje sadrži i neke odlomke s glazbeno–povijesnom tematikom. Ti odlomci, u kojima se raspravlja o mjestu i karakteru glazbene prakse u katoličkom bogoslužju, od stanovite su kulturološke

važnosti jer svjedoče o hrvatskoj štokavsko–ikavskoj glazbenoj terminologiji, koja je bila u uporabi u Slavoniji u drugoj polovini 18. stoljeća. Knjiga je bila tiskana u tiskari Ivana Martina Divalda, prvoj tiskari djelatnoj u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka–Osmanlija.

6. Giulio/Julije Bajamonti (1744.–1800.): *Il medico e la musica*, u: *Giornale enciclopedico d'Italia*. Venecija 1796. (*Liječnik i glazba*.)

Splitski polihistor, liječnik i glazbenik Julije Bajamonti studirao je i diplomirao medicinu u Padovi. Osim kratkog razdoblja od 1786. do 1790., koje je kao liječnik i orguljaš proveo u Hvaru, Bajamonti čitav svoj život provodi u Splitu. Dobro je poznato da se osim arheologijom, gospodarstvom, agronomijom, prirodnim znanostima i kazalištem, taj pjesnik i poliglota — najznačajnija ličnost enciklopedizma u Dalmaciji 18. stoljeća — bavio i glazbom. Uz komponiranje (ostavio je opus od oko 140 djela) i organiziranje glazbenog života (bio je »maestro di cappella« u splitskoj katedrali od 1789. do 1800.), Bajamonti je ostavio i nekoliko napisa o glazbi. Uz rukopisni glazbeni rječnik na tom mu je području najvažniji spis *Liječnik i glazba*, objavljen u Veneciji 1796. U tom djelu Bajamonti se zalaže za stav da istodobno profesionalno bavljenje glazbom i medicinom nije inkompatibilno, već da, naprotiv, radi u korist obiju profesija. Argumentaciju takve ideje potkrepljuje nizom povijesnih dokaza (Apolon, Hiron, Galen, Marcijal, te suvremeni talijanski i njemački liječnici–pjesnici Ramazzini, Caldani i Haller).

7. Joakim Stulli (1730.–1817.): *Lexicon latino–italico–illyricum*. Budim 1801. *Rječoslozje*. Dubrovnik 1806. *Vocabolario italiano–illirico–latino*. Dubrovnik 1810.

Dubrovački leksikograf i franjevac Joakim Stulli objavio je u svojem kontroverznom panslavističkom *Rječoslozju* i popriličan broj glazbenih termina. Analiza koja je u tijeku pokazuje da je Stullijeva opća orijentacija na književne izvore a manje na živi govorni jezik nazočna i u segmentu glazbene terminologije. Bit će osobito uputno i zanimljivo komparativno istražiti glazbenu rječničku građu Stullijevu u odnosu na drugo, dubrovačko, izdanje Della Bellina *Dizionarioja* iz 1785., s obzirom da je Stullijev rječnik nastajao istodobno, 1770–tih i 1780–tih godina.

8. Francesco Maria Appendini (1768.–1837.): *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*. Dubrovnik 1802.–1803. (*Povijesno-kritičke vijesti o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana*.)

Filolog, povjesničar i pjesnik, naturalizirani Talijan Francesco Maria Appendini, građanin Dubrovačke Republike od 1795., bio je profesor retorike i upravitelj dubrovačkog francuskog *Liceum-convictuma*. Appendini je svakako najzapaženiji kao autor značajnog djela *Povijesno-kritičke vijesti o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana*, objavljenog u Dubrovniku 1802.–1803. U drugome svesku Appendini je — nakon Sebastiana Dolcija, Serafina Razzija (16. stoljeće) i Serafina Crijevića (Saro Cerva, *Biblioteca Ragusina*, 1740.–1743.) — za hrvatsku glazbenu historiografiju najmeritorniji izvor za podatke o dubrovačkim renesansnim i ranobaroknim »coltivatori della musica«. Među ostalim, Appendini prvi donosi neke nove podatke o franjevcima skladateljima i glazbenicima 16. i 17. stoljeća: Gabrijelu Tamparici († 1555.) i Frani Gučetiću Paprici († 1658.), te dominikancima glazbenicima Benediktu Babiću i Nikoli Gaudenciju († 1600.).

9. Josip Voltiggi (1750.–1825.): *Ricoslovník (Vocabolario-Wörterbuch) Illiriskoga, Italijanskoga i Nimacskoga jezika*. Beč 1803.

Hrvatsko-talijansko-njemački rječnik Josipa Voltiggija, zagovornika jozefinizma i uvjerenog »ilirca«, donosi tek oko 120 glazbenih termina. Ovaj rječnik i u tom području točno reflektira sastavljačevu intenciju da bude neophodan »trgovcima, putnicima, vojnim osobama i civilnim službenicima«. Rudimentarnost i općenitost glazbenih pojava koje registrira preko vokabulara mogla je doista zadovoljavati tek elementarne potrebe glazbeno nerafinirane upravljačke strukture na terenu. U leksikografskom pogledu njegov je rječnik korak natrag usporedi li se s gotovo svim postignućima 17. i 18. stoljeća, a smisao i korisnost mu se mogu naći tek u putnoj priručnosti džepnog karaktera.

10. Junije Resti / Džono Rastić (1755.–1815.): *Carmina. Satyra XXII: Musica*. Padova 1816.

Izdanak stare i plemenite dubrovačke aristokratske obitelji, Rastić — inače poznati filolog, matematičar i pravnik — konzervativac je koji se protivi bjeloslavjskim novotarijama poput enciklopedizma, modernog kazališta, libertinizma općenito, pa čak i u Dubrovnik tek recentno uvedenog tiskarstva. U jednoj od svojih latinskih satira, posmrtno objavljenih u Padovi 1816., i naslovljenoj s *Glazba*, iznosi neke općenite ideje o glazbi i emocijama. Prožeto je to, međutim, tek pukim

knjiškim znanjem o glazbi, osobito onoj antičkoj, pa je bez referenci na suvremenost tek primjer zakašnjelog glazbenoteorijskog historicističkog eklekticizma.

* * *

Ovim napisima o glazbi tiskanim u razdoblju između 1750. i 1830. moguće je još pridodati 14. poglavlje »Glazba i pjesništvo; plesovi i igre« iz Fortisova *Puti po Dalmaciji*, te dva tiskana, samo nominalno poznata djela: *Della musica* stanovitog istarskog Talijana Marcella Marchesinija (?-?) i *Musica de'Turchi* Gianrinalda Carlija (?-?). Oba navodi istarski leksikograf Petar Stanković u svojem djelu (*Uomini illustri dell'Istria* (Rim 1866?). Nadalje, članovi zadarske obitelji Stratico ostavili su nekoliko glazbenoteorijskih traktata u rukopisu: skladatelj Josip Mihovil Stratico (1728.–iza 1782.), *Trattato di Musica* (*Traktat o glazbi*) i *Lo spirito Tartiniano* (*Tartinijevski duh*), oba iz oko 1770.; Šimun Stratico (1733.–1824.), *Tentativo per determinare la ragione fisica della differenza delle voci unisoni, e della varia sensazione che esse producano* (*Pokušaj određivanja fizičkog razloga razlike u unisonim glasovima, i različitog osjeta koje prouzrokuju*), iz 1815. godine. Moglo bi se ovome pridodati i odlomke rukopisnih dnevnika Luke Sorkočevića s glazbenom tematikom, a možda i još poneko buduće otkriće.*

ZAKLJUČCI

1. U razdoblju između 1750. i 1830. hrvatski autori i autori djelatni na području povijesnih hrvatskih zemalja i dalje se bave pisanjem i objavljivanjem napisa glazbeno–teorijskog karaktera, nastavljajući renesansnu i baroknu tradiciju Petra Pavla Vergerija starijeg, Federika Grisogona–Bartolačića, Bartola Đurđevića,

* U kontaktima nakon ovog izlaganja kolegica Dunja Fališevac upozorila me na potrebu daljeg istraživanja ove teme u djelima Grgura Čevapovića, Vida Došena, Matije Antuna Reljkovića, te nekih hrvatskih latinista, a kolega Stanislav Marijanović na djela Josipa Jakošića, Matije Petra Katančića, Marijana Jaića i drugih. Na ovoj njihovoj benevolentnoj gesti srdačno im zahvaljujem, a zbog opsežnosti nove građe, to će se istraživanje obaviti u drugoj prilici.

Luigija Bassanija, Pavla Skalića, Frane Petrića, Nikole Vitova Gučetića, Miha Monaldija, Fausta Vrančića, Jurja Albertija, Jurja Križanića, Krste Ivanovića, Đure Baglivija i drugih.

2. Trojica autora živjela su u kontinentalnoj Hrvatskoj (Šilobod–Bolšić, Domin, Velikanović), a sedmorica u obalnim gradovima Dubrovniku (Stulli, Appendini, Voltiggi, Rastić), Splitu (Bajamonti), Kopru (Carli) i Novom Vindolskom (Serra).

3. Trojica među njima bili su Talijani ili talijanskoga podrijetla (Carli, Bajamonti, Appendini), većinom akulturirani u onodobnu plurikulturalnu i plurinacionalnu Dalmaciju (Bajamonti, Appendini), dok su sedmorica bili Hrvati, većinom djelatni u domovini, ali dijelom i u inozemstvu (Serra, Domin, Stulli, Voltiggi).

4. U pogledu karaktera njihovih napisa o glazbi:

— profilom i artikulacijom građe, tri su priručnika (Šilobod–Bolšić, Serra, Velikanović), dva rječnika (Stulli, Voltiggi), četiri traktata (Carli, Domin, Bajamonti, Appendini) i jedna pjesma (Rastić);

— sadržajno, pak, bave se: glazbenom teorijom (Šilobod–Bolšić, Serra), raznim historiografskim aspektima (Carli, Velikanović, Appendini), glazbenom leksikografijom (Stulli, Voltiggi), akustikom (Domin), glazbeno–medicinskom problematikom (Bajamonti) i literaturom (Rastić);

— jezičnim izričajem promatrano, osim rječnika, latinskim su pisana tri rada (Šilobod–Bolšić, Domin, Rastić), talijanskim četiri (Serra, Carli, Bajamonti, Appendini), a samo jedan hrvatskim (i to Velikanovićev prijevod);

— namjenom mjereno, opet izuzmemo li rječnike, četiri su pisana za domaću čitateljsku publiku i uporabu (Šilobod–Bolšić, Velikanović, Bajamonti, Appendini), dva za inozemnu (Carli, Serra), a dva općenito (Domin, Rastić).

5. Razdoblje od oko 1750. do oko 1830. ne može se, dakle, u području glazbene teorije u idejnoj dimenziji nazivati »predilirskim«, jer u glazbenoj teoriji u užem smislu ilirskog razdoblja nije ni bilo. Naime, prvi relevantni traktati datiraju tek u 1860–te od početnih estetičkih napisa »zakašnjelog ilirca« Franje Ksavera Kuhača (1834.–1911.; *O narodnoj glasbi i njezinu značenju u svjetskoj muzici*, 1869.) i 1870–te (Ernest Kramberger *!/?-?!/*; *Ob uplivu muzike i poezije na naša čuvstva*, 1874.). Napisi predilirskog razdoblja u ovome području odaju samosvojnost i samoživost autora i vođeni su očito njihovim osobnim razlozima u bavljenju

glazbeno–teorijskim problemima. Izuzev rječnika, pisci ovih traktata malo vode računa o praktičnim glazbenim potrebama sredina u kojima djeluju (samo Šilobod–Bolšić i Velikanović), a u cjelini su pretežno vrlo konzervativni. Iznimku čine Domin i Bajamonti svojim znanstveno–logičkim i širim humanističkim pristupom, ali obojica u temama interdisciplinarnog karaktera (odnosi glazba–fizika i glazba–medicina).

6. Kao krajnji zaključak nameće se spoznaja da je razdoblje 1750.–1830. jedno od slabijih razdoblja hrvatske riječi o glazbi. Očito je da je raspad feudalnog sustava i starog poretka u osvit modernog građanskog društva u hrvatskim povijesnim zemljama, praćen burnim društvenim zbivanjima, malo pogodovao uspostavi čvrstih i konzistentnih uzročno–posljedičnih veza između glazbene teorije i prakse. Premda je to razdoblje početka modernog glazbenog školovanja i sustavnog javnog izvođenja reprezentativnih glazbenih djela, dakle utemeljenja moderne hrvatske glazbene kulture, glazbena praksa tog vremena nije našla adekvatnog pratitelja u teoriji. Duh međusobnog prožimanja teorije i prakse kao zrele faze tog odnosa javit će se tek u postilirskim vremenima.